

УДК 343.98

Негріч Назар Михайлович,
аспірант
(ПВНЗ «Європейський університет»)

АНАЛІЗ ОБСТАНОВКИ ВЧИНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ

У статті розглянуто питання, присвячені різним аспектам обстановки вчинення завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Проаналізовано відомі підходи до її визначення та визначено основні її елементи. Досліджено зв'язок, який існує між обстановкою злочину, способом вчинення злочину та злочинцем, що вчиняє завідомо неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.

Ключові слова: *обстановка, криміналістична характеристика, громадська безпека, злочин, повідомлення, вибух.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження окремих елементів криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності полягає не лише в тому, що останнім часом збільшується кількість таких злочинів, але і в тому, що наразі правоохоронна система виявилася не готовою протистояти цим злочинам та забезпечувати їхнє ефективне розслідування. У зв'язку зі зростанням кількості терористичних діянь цей злочин у науковій та навчальній літературі починають відносити до терористичних злочинів, а в буденному житті часто називають «телефонним тероризмом». На наш погляд, приналежність цього злочину до злочинів проти громадської безпеки цілком відображає сутність шкоди для суспільства від завідомо неправдивих повідомлень, адже їх вчинення завжди сприяє поширенню паніки серед населення, виникненню відчуття незахищеності, претензій та недовіри до органів влади взагалі та до правоохоронних органів зокрема. Саме тому для розроблення дієвих механізмів протидії цьому виду злочину необхідно комплексно дослідити обстановку його вчинення як одного з найважливіших елементів криміналістичної характеристики.

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що теоретичним аспектам обстановки вчинення злочинів як елементам криміналістичної характеристики присвячено велику кількість робіт різних авторів, серед яких варто виділити праці Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, В. К. Гавло, В. А. Динту, В. П. Колмакова, В. О. Образцова, В. В. Тищенко, Н. П. Яблокова та багатьох інших. Не применшуючи вагомості внеску значених та інших науковців у вивчення проблемних аспектів обстановки вчинення злочинів, слід зауважити, що визначення окремих елементів обстановки вчинення завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності в науковій криміналістичній літературі на сьогодні майже не висвітлені.

Метою статті є вивчення та аналіз основних підходів до визначення обстановки вчинення завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.

Виклад основного матеріалу. Серед елементів криміналістичної характеристики значне місце посідає обстановка злочину, оскільки інформація, носієм якої вона виступає,

є стрижневою в криміналістичній характеристиці, тому що взаємопов'язана з відомостями про інші її елементи, інколи зумовлює їхній зміст, виступає як своєрідний системний початок у межах цієї характеристики. Тож важливою складовою криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення або пошкодження об'єктів власності є обстановка вчинення аналізованих злочинів.

У загальнозживаному сенсі поняття «обстановка» позначає щось зовнішнє стосовно явища, події, вчинку, що складається не з однієї обставини, а з їхньої сукупності і здатне впливати на відповідне явище, подію або вчинок [1, с. 242]. Вивчення та опрацювання наукової літератури дає підстави зробити висновок про те, що криміналістична наука пропонує два підходи до розуміння обстановки злочину. У вузькому сенсі — це обстановка місця події (злочину), що виступає як сукупність об'єктів матеріального світу, яка відображає інформацію стосовно вчиненого злочину. Однак слід додати, що цей підхід звужує можливості вивчення досліджуваного питання, оскільки приймає за вихідну величину тільки відображені в об'єктивній реальності матеріальні складові події вчинення злочину і залишає поза увагою вагомні елементи, які є невід'ємною частиною структури обстановки вчинення злочину.

У широкому сенсі «обстановка злочину» розглядається як більш масштабна категорія, оскільки аналізується на більш глибинному рівні і завдяки цьому проникає в суть досліджуваного поняття. Широке розповсюдження в науковій літературі отримало визначення обстановки злочину як фрагмента навколишнього середовища. Спираючись на таке розуміння, можна виділити такі групи елементів, які супроводжують злочин:

- ті, що не мають криміналістичного значення (обстановка жодним чином не пов'язана із злочинном і не впливає на його властивості, нейтральна стосовно нього);
- ті, що мають криміналістичне значення;
- ті, що мають вплив на властивості злочину, безпосередньо виступаючи як його елемент;
- ті, що впливають опосередковано [2, с. 45].

Матеріально-фізична природа елементів обстановки злочину проявляється у вигляді місцезнаходження об'єктів, природно-кліматичних процесів, станів, тимчасових відносин, котрі виступають як обставини та умови, які складають зовнішню обстановку вчинення злочину. До них належать природні об'єкти (гори, долини, атмосфера, шельф, заповідник тощо) та продукти людської діяльності (соціальні): споруди, житло (будинок, квартира), різного роду приміщення, явища та об'єкти у сфері споживання (побут, об'єкти проведення дозвілля та інша соціальна інфраструктура); виробничі (комплекси, об'єкти, агрегати, обладнання); процеси; явища; об'єкти виробничої та соціальної інфраструктури [3, с. 26].

Слід відзначити, що обстановку злочину складають не тільки матеріальні умови, так звані об'єктивні фактори, що безпосередньо або опосередковано впливають на поведінку людини до, у момент та після вчинення злочинного діяння, але й сама поведінка прямих і непрямих учасників злочину.

Як елемент криміналістичної характеристики обстановки вчинення злочинів завжди має принципове значення для розслідування. Під час аналізу кожної злочинної події необхідно виявляти взаємодіючі між собою об'єкти, явища і процеси, які характеризують обстановку, тобто умови об'єктивної реальності, що склалися до моменту її вчинення, дають криміналістичну інформацію для вибору найбільш правильних шляхів і методів розслідування [4, с. 254].

Обстановка злочину та її елементи служать обов'язковою ланкою структури кожного злочинного діяння, тому що поза матеріальним середовищем, яке виступає найважливішою складовою частиною механізму злочину, його вчинення взагалі неможливе. Розглядаючи обстановку злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів, слід виходити з підходу до визначення її поняття як самостійної криміналістичної категорії.

С. І. Винокуров вважає, що обстановку слід розуміти як систему взаємодіючих між собою в певних умовах місця і часу чинників об'єктивної реальності, які обумовлюють поведінку людей, причетних до злочину, а також детермінують характер, механізм і умови матеріального відображення процесів, що відбуваються, і явищ у вигляді характерної щодо стійкої (для однотипних злочинів) сукупності слідів, дослідження яких дає можливість зрозуміти сутність того, що сталося [5, с. 16].

А. В. Ковальов обстановку вчинення злочину розуміє як конкретне становище, що склалося на певній території, виражене сукупністю об'єктів з їхніми просторовими і тимчасовими зв'язками, властивими їм якостями та ознаками, а також сукупністю інших обставин, що характеризують поведінку учасників події та їхні взаємини, особливості предмета посягання [6, с. 47].

В. К. Гавло розглядає обстановку вчинення злочину як інтегральну систему умов і обставин, зосереджених у просторі і в часі, матеріальної обстановки місця події, а також взаємозв'язків зовнішньої матеріальної обстановки й об'єкта посягання, суб'єкта злочину та інших елементів процесу підготовки, здійснення і приховування злочину [7, с. 49–50].

Н. П. Яблоков зауважував, що обстановка вчинення злочину є системою різних взаємодіючих об'єктів, явищ і процесів, які характеризують умови місця і часу, речові, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної події, їхні психологічні зв'язки та інші обставини об'єктивної реальності, що склалися (незалежно від чи з волі учасників) у момент злочину і в купі впливають на спосіб його вчинення та механізм, що проявляється в різного роду слідах, які дозволяють судити про специфіку цієї системи і зміст злочину [8, с. 39].

Р. С. Белкін зазначав, що до змісту обстановки злочину, крім об'єктів зовнішньої матеріальної обстановки, необхідно включати наступні елементи: поведінку учасників події, обставини, що сприяють або перешкоджають діям цих учасників, хронологічну складову події, психологічні відносини, які виникають між учасниками події тощо [9, с. 139–140].

У цілому погоджуючись з цими положеннями, вважаємо за необхідне висловити таке доповнення: обстановка вчинення злочину існує не сама по собі, а лише у взаємозв'язку зі злочинним діянням, цей зв'язок детермінований при вчиненні умисних діянь об'єктом (предметом) злочинного посягання як метою і (або) особистістю злочинця, при вчиненні необережних діянь — природою об'єкта (предмета) посягання і (або) особистістю злочинця.

Обстановка злочину — це система елементів навколишнього середовища, його об'єктивної реальності (місця, часу, різних об'єктів тощо), зв'язок яких із злочинним діянням детермінований об'єктом (предметом) посягання та (або) особистістю злочинця, що сприяло формуванню механізму злочину і його відображенню у вигляді слідів, що обумовлює методику його розслідування і встановлення ретроспективної моделі вчиненого злочину. Як елемент криміналістичної характеристики злочинів обстановка злочину — це відомості про типові закономірності цієї системи.

Під час аналізу завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності слід мати на увазі те, що при вчиненні цих злочинів завжди існують декілька місць, де вчиняється злочин. По-перше, місцем вчинення злочину є те місце, де було виготовлено повідомлення; по-друге, це місце перебування особи, що передає повідомлення, і, по-третє, місце знаходження адресата (чи місце знаходження об'єкта неправдивого «мінування»).

Оскільки криміналістична характеристика злочинів виступає інформаційною основою методик розслідування окремих видів злочинів, то обстановка дозволяє, крім іншого, формувати криміналістичні рекомендації із: 1) тактики провадження окремих слідчих дій; 2) найбільш доцільних комплексів слідчих і оперативно-розшукових дій на тому чи іншому етапі розслідування та їхньої послідовності.

Таким чином, обстановка злочину є одним із найважливіших елементів у структурі криміналістичної характеристики злочинів як інформаційної основи окремих методик розслідування. Слід підкреслити, що обстановка злочину є формою взаємозв'язку матеріального та соціального середовища в реалізації злочинного діяння. Тому логічно буде класифікувати елементи обстановки злочину за природою їхнього походження на матеріальні та соціальні.

Матеріальна природа елементів — важлива складова обстановки злочину, що проявляється у вигляді місцезнаходження об'єктів, природно-кліматичних процесів, станів, котрі виступають у якості обставин та умов, які складають зовнішню обстановку вчинення злочину [3, с. 26]. Матеріальна складова обстановки злочину включає об'єкти навколишнього середовища, що відносяться до діяльності, спрямованої на реалізацію злочину, а також ті реалії, котрі лишаються після вчинення злочину.

Першим елементом матеріальної природи обстановки злочину слід вважати простір. Для криміналістичної характеристики має значення встановлена та виділена частина місцевості, де безпосередньо було скоєно злочин та мала місце його підготовка й наступне приховування. Крім того, важливе значення мають місця, де залишені сліди злочинного посягання [10, с. 225].

Відповідно до аналізу статистичних відомостей, найбільш розповсюдженим місцем вчинення злочину, місцем перебування особи злочинця під час передачі неправдивого повідомлення, є приватна квартира чи телефонна будка. Останнім часом через розповсюдження й активне використання засобів мобільного зв'язку достатньо поширеним місцем перебування злочинця є вулиця.

Крім того, до матеріальної складової обстановки злочину також слід віднести сукупність предметів, які знаходяться на місці злочину. Важливо також встановити їхнє місцезнаходження.

У науковій літературі до матеріальної обстановки злочину також відносять і час учинення злочину. Час є досить своєрідною категорією. У криміналістиці час є невід'ємною складовою обстановки злочину через те, що він впливає на поведінку злочинця. Відповідно до проведених досліджень, неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення або пошкодження об'єктів власності найчастіше надходять у денний час: з 8 год. до 14 год. 46 % повідомлень; з 14 год. до 18 год. 27 % повідомлень [11, с. 64].

У межах матеріальної природи обстановку злочину можна поділити на природні об'єкти (гори, ліси, атмосфера тощо) та продукти людської діяльності (будівлі, приміщення, об'єкти проведення дозвілля та інша соціальна інфраструктура, виробничі об'єкти, транспортні структури тощо).

Соціальна ж природа обстановки злочину полягає в тому, що вона супроводжує діяльність людини в суспільстві. В основі поведінки людини лежать не тільки біологічні, а й соціальні чинники, соціально-економічні закони, котрі обумовлюють сукупність суспільних відносин, що склалися з їхніми закономірностями та протиріччями. Соціально-економічні, політичні, культурні та інші фактори стають своєрідним ментальним фундаментом, котрий відображається на сприйнятті особою дійсності [10, с. 227].

Варто відзначити тісний зв'язок, який існує між обстановкою злочину, злочинцем та способом учинення злочину. Особа, що має намір учинити злочинне діяння, спочатку аналізує обстановку злочину, структурує очевидні (на її погляд) елементи, а також прогнозує можливі зміни обстановки, які, імовірно, супроводжуватимуть процес учинення злочину. На основі зібраної інформації злочинець обирає спосіб учинення злочину (це ще один важливий елемент криміналістичної характеристики). Слід говорити про те, що оцінка суб'єктом злочину обстановки, у якій йому доведеться діяти, здебільшого зумовлює вибір способу злочину і, навпаки, вибраний злочинцем спосіб злочину спонукає його впливати на обстановку, видозмінюючи її, пристосовуючи в ряді випадків під себе [12, с. 428].

Таким чином, важливим аспектом є те, що обстановка злочину в певній мірі впливає на вибір способу вчинення злочину, оскільки фактори, які сприяють чи ускладнюють скоєння злочину, обумовлюють поведінку злочинця під час підготовки, вчинення та приховування злочину. Існує декілька варіантів ставлення злочинця до умов зовнішнього середовища. Характер цих відносин значною мірою зумовлює зміст здійснюваних злочинцем дій. На практиці це виявляється в таких особливостях:

1) суб'єкт правильно і повно сприймає й оцінює об'єктивну обстановку і планує свої дії згідно з поставленою метою, ураховуючи всі чинники, що складають її зміст;

2) суб'єкт правильно і повно сприймає й оцінює об'єктивну обстановку, використовує всі чинники, що сприяють досягненню поставленої мети, але через самовпевненість або інші причини нехтує її окремими несприятливими чинниками, не враховує їх у своїх діях;

3) суб'єкт через неухважність, недбалість, недостатність знань, хворобу, через стан наркотичного або алкогольного сп'яніння, недостатній розвиток органів чуття тощо невірною і не в повній мірі усвідомлює об'єктивну обстановку, спотворено її сприймає або помиляється в оцінці значення її чинників;

4) суб'єкт може діяти, свідомо нехтуючи чинниками об'єктивної обстановки, не докладаючи зусиль для використання у вибраному способі дій сприятливих чинників, не вживаючи заходів для того, щоб пристосуватися до несприятливих умов або подолати їх [13, с. 65].

Кожна із зазначених ситуацій по-різному впливає на соціальну складову обстановки вчинення злочину.

Висновки. Узагальнюючи зазначене вище, зауважимо, що криміналістична характеристика та обстановка вчинення злочинів як основний її елемент покликані сприяти визначенню методики розслідування злочинів. Сучасний стан злочинності висуває нові вимоги до діяльності правоохоронних та інших державних органів, зокрема у галузі розслідування злочинів. Саме тому детальне вивчення елементів криміналістичної характеристики, у тому числі обстановки вчинення завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, має на меті зменшення кількості зареєстрованих аналізованих злочинів та поліпшення криміногенної ситуації в країні загалом.

Список використаних джерел

1. Динту В. А. Обстановка злочину в структурі криміналістичної характеристики злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 60. С. 240–246.
2. Набиуллин В. В. Понятие обстановки совершения преступлений и ее значение при расследовании преступлений против жизни и здоровья осужденных в условиях мест лишения свободы. *Актуальные вопросы уголовного процесса современной России*: межвуз. сб. науч. тр. Уфа, 2003. 236 с.
3. Букаева И. Н. Правильная классификация элементов обстановки совершения преступления — помощь в следственной работе. *Следователь*. 2005. № 3. С. 26–29.
4. Яблоков Н. П. Исследование обстоятельств преступных нарушений правил безопасности труда. Москва, 1967. 254 с.
5. Винокуров С. И. Основные вопросы методики расследования преступных нарушений правил обращения со взрывчатыми материалами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1967. 16 с.
6. Ковалев А. В. Криминалистическая характеристика преступлений в области охраны жизни и здоровья работников в процессе их производственной деятельности. *Актуальные направления развития криминалистической тактики и методики расследования: материалы расширенного заседания Ученого Совета Всесоюзного института по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности*. М., 1978. 47 с.
7. Гавло В. К. Обстановка преступления как структурный компонент криминалистической характеристики преступления. *Проблемы совершенствования тактики и методики расследования преступлений*: сб. научных трудов. Иркутск, 1980. С. 49–50.
8. Яблоков Н. П. Обстановка совершения преступления как элемент его криминалистической характеристики. *Криминалистическая характеристика преступлений*: сб. научных трудов. М., 1984. С. 38–39.

9. Белкин Р. С. Собираание, исследование и оценка доказательств: практическое пособие для следователей. М., 1966. С. 139–140.
10. Динту В. А. Класифікація елементів обстановки злочину. *Правова держава*. 2012. № 14. С. 224–229.
11. Скоморохов О. Н., Чиненов Е. В. Особенности криминалистической характеристики заведомо ложного сообщения об акте терроризма посредством сети Интернет. *Проблемы правоохранительной деятельности*. 2013. № 1. С. 61–66.
12. Баланюк А. В. К вопросу о взаимосвязи обстановки и способа преступления. *Правове життя сучасної України*. 2008. С. 426 — 428.
13. Ермолович В. Ф. Способы и механизм преступления. Минск, 2000. 132 с.

Негрич Назар Михайлович,
аспірант
(ЧВУЗ «Европейський університет»)

АНАЛИЗ ОБСТАНОВКИ СОВЕРШЕНИЯ ЗАВЕДОМО ЛОЖНЫХ СООБЩЕНИЙ ОБ УГРОЗЕ БЕЗОПАСНОСТИ ГРАЖДАН, УНИЧТОЖЕНИИ ИЛИ ПОВРЕЖДЕНИИ ОБЪЕКТОВ СОБСТВЕННОСТИ

В статье рассмотрены вопросы, касающиеся разных аспектов обстановки совершения заведомо неправдивых сообщений об угрозе безопасности граждан, уничтожении или повреждении объектов собственности. Проанализированы известные подходы к ее определению и определены ее основные элементы.

Ключевые слова: обстановка, криминалистическая характеристика, общественная безопасность, преступление, сообщение, взрыв.

Negrich Nazar Mikhailovich,
post-graduate student of the department of criminal law, process
and criminalistics
(European University)

ANALYSIS OF THE CIRCUMSTANCES OF COMMITTING KNOWINGLY FALSE REPORTS ABOUT THE THREAT TO CITIZENS' SAFETY, DESTRUCTION OR DAMAGE TO PROPERTY OBJECTS

The article deals with various aspects of the situation of knowingly false reports about the threat to citizens' safety, destruction or damage to property objects. Based on the study and development of scientific literature, it was concluded that forensic science offers two approaches to understanding the situation of a crime: in the broad and narrow sense. These approaches are analyzed and its main elements are determined. Different groups of environmental elements that surround the analyzed crime are distinguished.

Among the elements of material and physical nature of the situation of knowingly false reports about the threat to citizens' safety, destruction or damage to property, the following groups are allocated: natural objects and products of human activity. It is substantiated that the situation of committing a crime does not exist in itself, but only in connection with criminal acts.

The article proves that in the course of committing knowingly false reports about the threat to citizens' safety, destruction or damage to property, there are several places where the crime is committed: firstly, the place where the notice was made; and secondly, it is the place of stay of the person transmitting the message, and, thirdly, the location of the addressee (or the location of the object of the false «mines»).

The connection between the situation of the crime and other elements of forensic characteristics, namely, between the circumstances of the crime, the offender and the method of committing a crime, is analyzed. In addition, the situation of the crime represents the form of the relationship of material and social environment in the implementation of a criminal act. It was emphasized that the situation of crime is one of the most important elements in the structure of forensic characterization of crimes as the information basis of separate investigative techniques. The main role of studying the situation of committing knowingly false reports about the threat to citizens' safety, destruction or damage to property, namely the development of effective mechanisms for counteracting this type of crime, is aimed at reducing the number of registered crimes analyzed and improving the crime situation in the country as a whole.

Key words: situation, criminalistics description, public safety, crime, communication, explosion.

Надійшла до редколегії 11.11.2017